

IKKI ASAR MUTOLAASI

Xolida Musurmonova

O'zJOKU 3-bosqich talabasi

Shahnoza Abduolimova

JDPU 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Oybekning “Navoiy” va Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanlari o’zaro solishtirilgan. Farqli tomonlari ko’rsatib berilgan, shuningdek mushtarak g’oyalar ham tahlil qilingan. Ikki asardagi obrazlar, ularning asardagi o’rni o’rganilgan.*

Kalit so’zlar: *Alisher Navoiy, roman, Vosifiy, Xuroson va Movaraunnahr tarixi, Isajon Sulton, xarekter xususiyati, Oybek, Majididdin, peyzaj*

Ikki asar mutolaasi. Ularni birga o’qigan o’qirman egizaklarni adashtirib qo’ygani kabi shoshib qolishi, o’xhash voqealarni ikki asardan bitta ipga terib, qo*shib-chatib aytishi bor gap!.. Lekin egizaklar qanchalik o’xhash, bir ota-on, bir oila farzandi bo’lmasin ularning xarekter xususiyati, dunyoqarashi, hatto qisman bo’lsa-da tashqi ko’rinishi ham turlicha bo’ladi. Buni ziyrak kitobxon tez anglashi tabiiy. Biroq inkor etib bo’lmas yana bir haqiqatimiz borki, bu ikki asar ezgulik yo’lida birlashgan musht kabi biri-birini to’ldiradi, biri-biridan kuch oladi.

Bundan bir necha yil oldin Oybekning “Navoiy” romanini ilk marotaba o’qiganimda “turkiy tilda ko’p va xo’b ijod qilgan” bobomizga mehr qo’ygandim, Oybek mahoratiga tasannolar aytgandim. Har safar bu asar haqida eshitsam, undan iqtiboslar o’qisam yoxud syujetiga o’xhash voqealarga duch kelsam ilm ahli Sultonmurodga qo’l bergen, sarkardalardan ham ortiq mardlik ko’rsatib qilichini hassa kabi suyab tepalikka shahd ila chiqib ketayotgan, chodiridagi musicha tuxumlarini asrab qolgan, “Gar turo dar bihisht jo boshad, Digaron do’zax ixtiyor kunand”(Sen jannatga tushadigan bo’lsang, boshqalar do’zaxni afzal qiladilar (Oybek, “Navoiy”, Yangi asr avlod-2019, 312-bet) deya vijdonsiz amaldor Majididdinga xayolan hujum qilayotgan, Chashmayi Mohiyon bilan Mashhad o’rtasidagi taqir yerlarga suv chiqarish g’amida yurgan kezlarida Astrobodga surgun qilingan xalqparvar, haqiqatpesha, mehribon Navoiy bobom shuurimda gavdalانardi. Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanini mutolaa qilib, ma’lumotlar va tuyg’u “omborim”ga shoirning bolalik damlari, Mashhad-u Samarcandda chekkan rutubatlari, ota-onu ruhlari uchun Ansoriy maqbarasini supurib topgan quvonchlarini(Isajon Sulton, “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021, 392-bet) ham qo’shishim mumkin. Shubhasiz, ikki asar ham kitobxonga Navoiy siymosini yaqinlashtiradi.

“Har kimning qalbida o’z xalqining jajji qiyofasi yashaydi”, deydi nemis yozuv chisi Gustav Freytag(“She’r – borliq va yo’qlik orasi”, Ulug’bek Hamdam, maqola, “Badiiy publitsistika”, to’plam, 2017). Ana shunday milliy qiyofani aks ettirish, XV asr Xuroson va

Movaraunnahr tarixi, xarakter, urf-odat, xulq-atvor, turmush-tarzini yoritish, haqqoniy va tarixiy haqiqatlarga muvofiq gavdalantirish ikki adib uchun qanchalik mushkul yoki aksincha boʻlgan, deb oʻylaysiz?

Oybek “Navoiy” romanini yozmoqchi boʻlgan davrda bobomiz qiyofasi quyuq tumanlar ichida chirogʼi oʼchgan uy kabi zulmatda edi. Lekin Oybek unga pok niyat va ixlos bilan qadam qoʼyaverdi, ruhan kurashdi, mafkura va turli davrlar xiralashtirib qoʼygan chiroq oynagini tozalab, qalblarga yorugʼlik olib keldi. Oybek Navoiy haqida dastlab eski maktabda eshitadi. Shu davrdan qalban Navoiy navosiga ilhaq boʼlib yashaydi. U yurak talpingan kuylar sari intildi, oʼqib-oʼrgandi: “Zafarnoma”, Koshifiy, Qazviniy, “Rashoxad-ayn ul-hayot”, “Matlab ut-tolibin”, Klavixo, Abdurazzoq Samarqandiy, Vosifiy, Mirxon, Bobur, Xondamir...

“Bu ishga shu qadar gʼarq boʻlgan edimki, romanning ish plani qogʼozda yoʼq edi. U mening koʼnglimda, yodimda edi, butun borligʼimni band etgan edi. Yursam-tursam hamisha Navoiyni oʼylar edim. Uning maʼnodor aqli koʼzlari, xushfeʼl, rahmdil, oljanob qiyofasi, asl, pok ulugʼ qalbini his etardim, koʼz oʼngimda koʼrardim. Uning teran, nozik, falsafiy fikrlarini toʼla tushunishga urinardim. Roman personajlari haqida, ularning xarakterlari, bir-birlaridan farqi, bir-biriga munosabatini ravshan, yaqqol berish ustida xayol yuritib, obrazlarni tarashlardim. Nihoyat, yurakka yiqqan, yurakda saqlangan bu materialni yoza boshladim. Shuning uchun asar yaratish kabi mushkul, ogʼir ish dunyoda yoʼqdir, — deyman... chuqur his etish, qalbning zoʼr hayajoni, oʼtkir fikr, fahm, ajoyib ilhom... bilmadim, yana va na xislatlar kerak”, - deb yozgan edi Oybek oʼzining “Navoiy” romanini qanday yozdim maqolasida”.

Mana shunday samarali mehnatlar tufayli bugungi kitobxon u yaratgan Navoiy obrazini tanidi. Oybek tarixning murakkab davrida yashadi, kommunistlar partiyasi oʼshanda jamiyatni harakatlantiruvchi asosiy kuchga aylanib talaygina xayrli ishlarni amalga oshirdi. Xususan, yoppasiga elni maʼrifatlashtirish siyosatini olgʼa surdi. Partiya va hukumat bular uchun sarmoya va mablagʼlarni ayamadi. Lekin shu bilan birga xalqning aql-zakosi, ornomusi boʻlgan kishilarni qirib tashladi. Qatagʼon degan “jazo mashinasi”ni oʼylab topdi, sovet tuzumini yoritish masalalarini yozuvchi va shoirlar oldiga vazifa qilib qoʼydi. 1937–1952-yillarda tikilgan dorlardan arang omon qolgam Oybek mustabid tuzum bilan hisoblashishga majbur boʼldi. Ana shunday vaziyatda Oybek Navoiy obrazidan kuch va madad oldi. 1937-yil “Navoiy” romani uchun xamirturush vazifasini oʼtagan “Navoiy” nomli poema yozdi. Roman ustida ishni 1940-yillarda boshladi. Ikkinci jahon urushi boshlanganidan keyin chinakam dohiylar, sarkardalar, turli sohalarning sardorlariga ehtiyoj kuchayotgan davrda xalqqa bilimli, uzoqni koʼra oladigan Navoiy obrazi bosh boʼlishi mumkin degan oʼylari xato emasligini anglatdi. Ana shunday zarurat tufayli romanni tugatish uchun katta ilhom, kuch-gʼayrat bilan ishladi.

U Navoiy bilan yashadi, uning siyratini anglash uchun uyidan hujra ham qurdirdi, sham yorugʼida qalam tebratib, XV asri his qildi. Shu tariqa bu asar dunyo yuzini koʼrdi. 1941-yil nishonlanishi rejallashtirilgan Navoiy tavalludining 500 yilligi Ikkinci jahon urushi tufayli

yetti yilga kechiktirildi. 1948-yil bu qutlug' sana o'zbek xalqining milliy bayrami sifatida ilk bor nishonlangandi. O'sha tantanaga ham Oybek Navoiy ruhiga muhabbat bilan bosh-qosh bo'ldi, mas'uliyat bilan tadbirni tashkillashtirdi. Mana shunday mehnatlar samarasi tufayli Oybek Navoiy dek inson qatorida tilga olinish darajotiga erishdi.

Xo'sh, Isajon Sulton "Alisher Navoiy" romani uchun qanchalik mehnat qildi, asarning zamonamizga daxldorligi qay darajada?

Isajon Sulton bu romanni 2016–2020-yillarda tamomlaganligi ko'rsatilgan. Roman 2021-yilgacha qayta ishlanib, nashrga tayyorlandi. Bu romanga tarixiy, badiiy, xotira asarlari bilan bir qatorda "Qur'oni Karim" ham asos qilib olindi, asardan Navoiy bitiklari kabi hamdlar o'rinni oldi: "Bu ma'voda hech kim o'zining ne ekanini bilmaydi. Biroq o'z tirikligidan, tevaragidagi hayot jo'shqinligidan hayron-hayron turadi. Barchasi o'zlarida ro'y berayotgan o'zgarishlarga ajablanib, Olamlar Parvardigoriga shu tiriklik uchun so'ngsiz shukronalar aytishadi"¹. Oybekning "Navoiy" romanidagi voqealarni yanada mufassal o'rgandi, tarixiy haqiqatlarni tikladi, ularni yanada boyitdi. Xususan, Oybek asarida Navoiyning bolalik va yigitlik chog'larini tasvirlashni joiz deb topmasdan, uni Zayniddin va Sultonmurod sog'inib yod olgan yetuk shoirlik davridan asar voqealariga kiritadi va to'qima obrazlar tufayli Navoiyning ideallashtirilgan qiyofasiga kitobxon nigohini qadaydi. Isajon Sulton esa salaflari ijodini to'ldirib bizga Navoiyning bolalik va o'smirlik yillarini ham tuhfa etdi.

Kitob mutolaasi kamayib, ichimizdagি nafs viruslari uchrib yotgan bir davrda bu asar qanchalik ahamiyatli? Bahodir Qobul bugunimiz va Navoiy bobomiz haqida shunday yozadi: "Amir Alisher Navoiyning har satri nafaqat turkiylarning balki insoniyatning yo'l ko'rsatar chirog'i ekanligi allaqachon tan olingan bo'lsa-da, Hazratning yoziqlarini sharillatib o'qib, parillatib aytib berish ajdodlar-avlodlar orzusi bo'lib qolavergan. Hazratning biron bir asarini boshqa kitoblarni o'qigandek erkin va maza qilib o'qishning imkonи yo'q. Sabab, savodsizlik va Navoiyning mangulikka tegishli o'lmас tilidan bebahralik". Bu fikrlarni o'qib, xayolimda savollar aylana boshladi: Biz ilmdan uzoqlashib, ijtimoiy tarmoqlardagi "yurakchalar"ni sanash bilan ovvora, o'zi uyida o'zligiga begona kimsalarga aylanib bormayapmizmi? Hammomdan noplak chiqib ketmayapmizmi? Yaxshilik va yomonlik doim hamroh bo'ladi. To'g'ri, bilim uchun kurashib, ziyo taratayotgan vakillar ham bor, ammo ilm quyoshi faqat kungaylarga to'kilyapti hozir, ammo terskayga ham kun kerak axir. Terskaylarda qolgan qor-u muzchalaryning oyoq bossa botadigan balchiqqa aylanib qolmasligi uchun ham ilm ziylari kerakdek, nazarimda. Tarixda hamma davrlar murakkab bo'lgan va hozir ham yengil davrni boshdan kechirmayapmiz. Albatta, bularning barchasi inson tafakkurida evrilishlar yasaydi. Tarixning murakkab davrida yaratilgan "Alisher Navoiy" romani bizni ilm sari chorlashiga umid qilamiz.

"Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar " uchun otildi;

Oybek "Navoiy" romani uchun nohaq zulmga uchrab, oqibatda tildan ayrıldı;

Maqsud Shayxzoda "Jaloliddin" va "Mirzo Ulug'bek" uchun yigirma besh yilga "kesildi";

Mirkarim Osim tarixiy asarlari uchun o'n yilga qamaldi;

Pirimqul Qodirov “Yulduzli tunlar” uchun qanday og’ir iztiroblarni boshidan kechirib, umrining oxirida bedavo xastalikka giriftor bo’ldi.

Bu ma’shum ro’yxatni, afsuski, yana davom ettirish mumkin”(Xayriddin Sulton, “Maktub”; “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021, 508-bet). Shu o’rinda tarixiy adolatni yoritib ketishimiz ham kerakki, Isajon Sulton “Alisher Navoiy” romani uchun O’zbekiston xalq yozuvchisi yuksak unvoni bilan mukofotlandi. Navoiy, Oybekning yorqin siymolari yoniga Isajon Sulton ham qo’shildi.

Ikki asarda bir tarixiy shaxsga bag’ishlangani uchun ham o’xshash nuqtalar, ikki xil rakursdan qaralgani uchun farqli tomonlar uchrab turadi. Masalan, Navoiy adabiyotga ixlos qo’yib, g’azali tufayli Lutfiy ehtiromiga sazovor bo’lishi bu asarlarda ikki xil tasvirlangan. Oybekning “Navoiy” romanida yosh Alisher shoir Lutfiy yoniga yolg’iz borganligi ko’rsatilgan: “Mana u ko’pdan buyon qilgan kuchli orzuning kutilmagan vaqtida bir qistovi bilan o’rnidan turdi-da, ko’chaga otildi. ... O’z tengi bolalar ko’chalarda, tomlarda gala-gala o’ynab yurishadi; kimi yong’oq o’ynaydi, kimi yoydan o’q uzadi. ALISHER – bola esa shaharning Bog’ishamol tarafiga(Isajon Sultonda Lutfiy Hiriyyan yarim kunlik masofadagi Dehi Kanorda edi, deya ko’rsatilgan) ildam yurib, serhasham bir eshik oldida to’xtaydi. ...Katta, daraxtzor hovlida hassaga suyalib, asta-asta yurgan mo’ysafidga - zamonning ulug’ shoiri mavlono Lutfiyga ko’zi tushishi bilan uzoqdan salom beradi va yugurib, o’zini bir onda cholning yonida ko’radi va unga bolalik ko’zlarining toza samimiyati bilan tikiladi”(320-bet).

Isajon Sultonning “Alisher Navoiy”sida esa bola Alisherni Lutfiy hazratlarining o’zi chorlaganligi, uning qoshiga tog’alari Mirsaid va Muhammad Ali bilan birga borganligi qayd etilgan: “Oradan bir oyga yaqin vaqt o’tib, boshdan-oyoq changga botgan tog’oyilar kirib kelishdi. Horigan bo’lishsa-da, kayfiyati chog’, bir muddat istirohatga ruxsat berilganini, Alisherni mavloni Lutfiy o’z huzuriga chorlaganini aytib, shu sababli to’ppa-to’g’ri shu yoqqa kelaverishganini aytishardi” (73-bet).

Oybek tasviri orqali biz yosh Alisherning ilmga, adabiyotga ishtiyoqi, qiziqishi, iste’dodi nihoyatda kuchli ekanligi, Isajon Sulton tasviri orqali esa yosh jiyanining qobiliyatiga befarq bo’limgan tog’alari obrazi, ularning ulug’ adib hayotida tutgan o’rnini, bu orqali yaxshi shoirni zamona tarbiya qilishini ko’rishimiz mumkin. Albatta, tug’mista’ dod ham muhim o’rin tutadi, lekin yaqinlar, zamondoshlar e’tirofi Navoiyni kashf qiladi.

Oybekning “Navoiy” romanida shoir atrofidagi oddiy shaxslarni va ularning hayotida adibning darajasi ulug’ ekanligini ko’rishimiz mumkin. Isajon Sulton asarida esa voqealar rivoji Navoiy obrazi atrofida aylangan, to’qima obrazlar ham “Navoiy” asarichalik ko’p emas, endi u tarixiy shaxslar, dalil va isbotlar hamda qimmatli maktublar bilan boyigan.

Bir xil voqealar ikki asarda qanday yoritilgan? Keling, bularni, baholi qudrat, ko’rib chiqqamiz?

Husayn Boyqaroda Navoiyni Astrobodga hokim qilish g’oyasi qanday paydo bo’ldi?

Oybekning “Navoiy” romanida kayf-safoga berilib, xazinani ko’kka sovurayotgan podshoga ikki tuman oqcha kerak bo’ladi. Ammo xazinada pul yo’q, uni topib berish va’dasini qilgan Majididdin uni bosh vazir qilishini so’raydi, ayonki, bunda faqatgina Navoiy

zulmga to'siq edi. Shu tariqa asarda Navoiy Astrobodga "surgun qilingan": "- Men sizni Astrobodga yubormoqni munosib ko'rdim, - dedi podshoh ovozini balandroq qo'yib. - Har qanday bahona topsangiz ham qarorimdan voz kechmasmen" ("Navoiy" romani, 310-bet).

"Alsher Navoiy" asarida esa podsho u darajada maishatparast emas, soliqni ham xazina bo'shangani uchunmas, aksincha uni ko'paytirish uchun solish niyatini Majididdindan qabul qiladi, hatto Oybek asaridan farqli unda amaldorlarga ham soliq solinadi: "Mulklar o'lchanib baholanar, hosil chamalanib nisob chiqarilar, to'lov uchun muddat belgilanib, xat imzolatib ketilardi. Avval qora xalq yelkasidagi soliq mashaqqati endi o'rtahollar va yuksak martabali kishilar zimmasiga tushib, hammani esankiratib qo'ydi"(257-bet). Navoiyning Astrobodga hokim qilinishi ham xazina yoki adalatsizlik tufayli emas, zaruriyat jihatidan bo'ladi: "Astrobod bilan Hisor notinch bo'lib, shu ikki navohiyda goh-goh g'alayon olovlar yolqinlanib turardi"(256-bet); "Sulton Husayn a'yonlar bilan kengashib, saxovat-u xulqda benazir Alisher Navoiyni Astrobodga hokim qilib tayinlashdan boshqa chora qolmaganini, yo'qsa, sovtular kiyilib, qilichlar qinidan chiqib, qon to'kilishini tushunib yetdi"(296-bet).

Balki, Oybek davr taqozasi bilan o'sha muhitdagi feodal tuzumni qora bo'yoqlarda berish tufayli "ishchi sinf", "mehnatkash sinf" degan g'oyalarni olib kirish uchun shunday yo'l tutganmikan?!

"Navoiy" romanida Majididdin soliq yig'ishda To'g'onbekka, "Alisher Navoiy"da Qora Mo'g'ulga suyanishi ko'rsatilgan.

Haydar Sabuhiy va Navoiyning zaharlanish voqeasi

Haydar Sabuhiy ikki asarda ham beqaror, uzoqni ko'rolmaydigan, sayoz kishi deb ko'rsatilgan. Uning achchiq, kinoyali tili tufayli zindonband etilishi Oybekning "Navoiy" romanida kuzatamiz. Bunga sabab, Navoiyning joniga Astrabodda suiqasd qilishlariga qarshi Haydarning tom ma'noda bosh ko'tarishi edi. Ammo Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" romanida zaharlanish voqeasi ig'vo ekanligi yoritilgan: "Men buni demadim. Ayrim kishilar Sulton Husayn Mirzo Alisher Navoiyni Astrobodga atay surgun qildi, hatto zaharlab o'ldirmoqchi degan gap tarqatibdi. Shunday gap-so'zlar uning qulog'iga yetib borgan bo'lsa ajabmas.

- Kim tarqatibdi?

- Amirning o'z jiyani Haydar Sabuhiy. Bu gapni Astroboddan Hirotg'a kelganida ayrim kishilardan eshitgan emish"(308-bet).

Haydar "qilmishlari" uchun "Navoiy" romanida zindonga tashlangan, keyinchalik darveshlikni tanlagan bo'lsa, "Alisher Navoiy" asarida u bir umrga sultanat ishlaridan chetlashtirilgan.

Navoiyning ukasi Darveshali nega isyon ko'tardi?

"Navoiy" hokimiyatdagi nohaqlig-u adalatsizliklar, Husayn Boyqaroning tartibsiz siyosati Darveshlani to'ydirib yuborganligi uchun qo'zg'olon ko'targaniga ishora qilinadi. "Alisher Navoiy" romanida buning sabablarini donolik, fahm-u farosatda tengsiz kishi Xoja G'iyosiddin Dehdor tilidan quyidagicha bayon qiladi:

“ - Darveshali bir kitobdor bo’lsa, unda isyon qilmoqqa ne had. Qoldiki, kimilardir bir nimalarni qulog’iga shivirlagan chiqar? Yoki yoshligiga borib, Amir Alisherning Astrobodga yo’nalishidan norizo bo’lsa ajabmas”(307-bet).

Majididdinning porloq quyoshi qanday so’ndi?

Har ikki romanda ham bu obraz poraxo’r, qo’ltiqdan tushganini qo’njiga uradigan, boylik va mansab izidan nomatlub ishlardan ham tap tortmaydigan qilib tasvirlangan. Aynan shu obraz orqali biz boylik, mol-mulk insonga hech qachon vafo qilmasligini bilib olishimiz, xiyla-nayranglarimiz o’z oyog’imizga bolta bo’lishini bilib olishimiz mumkin.

“Navoiy” romanida Majididdinning vazirlik darajasidan tushishigaadolatsizlikka qarshi ko’tarilgan Darveshali isyoni sabab edi. Husayn Boyqaroning nazaridan qolgach esa ayyor Nizomulmulk tufayli boridan, chumoli kabi yig’gan hamma oltin-u kumushlaridan mahrum bo’ladi. So’ng haj safafini o’ziga ma’qul ko’rib To’g’onbek bilan xayrlashib, roman voqealaridan uzoqlashadi. Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanida bu hol ham, Majididdinning tole yulduzi so’nishi ham bu asardan farqli tasvirlanga va uning hokimyat tepasidan ketishi romanda quydagicha ochib berilgan: “Haydar Sabubiy” zaharlanish bilan bo’liq gap-so’zni mastlik chog’i Abdulloh Noiy degan kishidan eshitganiga iqror bo’ldi. Bu bemulohaza yigitga had urish jazosi belgilandi va bir umrga sultanat ishlardan chetlashtirildi. Abdulloh Noiyni istab borganlar esa uni kimilardir ikki kun avval uyida o’ldirib ketishganidan xabar topishdi. U Majididdin eshigida xizmatchi bo’lgan ekan. Shu tariqa, ip uchlari Majididdinga borib taqaldi”(309-bet). Ikkala asarda ham ochko’z vazir boyligi Amir Muhammad Ali Atka tomonidan musodara qilinadi. Ammo Isajon Sulton Majididdinga ayblarni bo’yniga qo’yishda olib kirgan tasviri, mening nazarimda, tabiiylikdan yiroq. Negaki, shunday chor-nochor Majididdinning ruhiy holati yaxshi ochib berilmagan, kitobxonga g’alizlik tug’dirgan. Asarda Majididdinni “qulatish” uchun maydonga o’zi ishdan bo’shatgan Muhammad Amruobodiy kirib keladi va Majididdinga uning bir og’iz kamshitish so’zi yetib borgach, u hamma aybini shunchaki tan oladi, boridan ayrilgach vazirni hajga yuborish qaroriga keladilar, so’ng vazir Makkaga ketyotganda yo’lda noma’lum qotillar tomonidan o’ldirib ketiladi. Bular shunchaki voqeanavislikdek tuyildi menga. Balki, uning qo’rqoqligini bo’rttirish uchun shunday qilingandir, yana o’ylab ko’rsa arziydi, bu bir kitobxon nigohim xolos.

Oshpaz Abdusamad va xizmatchi Abdulloh Noiy -- taqdirlari o’xhash ikki personaj.

Ikki asarda ham zulm qo’lida o’yinchoq bo’lgan nafs bandalari bor va ularning taqdirlari ham o’xhash – o’lim bilan tugaydi. Ular “Navoiy” romanidagi shoirni zaharlamoqchi bo’lgan oshpaz Abdusamad va “Alisher Navoiy” romanidagi ig’vochi Abdulloh Noiy. Ular uchi topilmasin deya uzilgan kalava iplari, xolos. Navoiyning asardagi so’zlari har ikkalasiga ham tegishli og’riqli ingroq: “Abdusamad kim? Ojiz, gumroh bir banda, aqldan mahrum bir olat! Haqiqiy jallodlar, qotillar, eng qabih jinoyatkorlar Hirotdadirlar (“Navoiy”, 376-bet).

Oybek ham, Isajon Sulton ham asarlarida o’sha davr muhitini, milliy koloritni yaxshi yorita olgan. Xususan, buni qahramonlar nutqi, portreti, ularning kiyinish uslublari,

taomlari, peyzajni yoritishida ko‘rishimiz mumkin. Isajon Sulton “Alisher Navoiy” romanida personajlar kiyimini Oybekdan-da mufassal yoritgan:

“ Darvozayi Qipchoq”dan o‘tilib, bozor oralab shahar ichkarisi tomon yurildi. Bozor g’ala-g’ovuri avjida edi. Hirot bozori Shohrux Mirzo davrida kengayib, nafaqat tegra qishloqlardan, balki boshqa kent-u shaharlardan ham dehqon-u tujor keladian katta bozorga aylangan edi. Bu yerda tuyalarini karvonsaroya bog’lab, yayov kezib yurgan baland bo‘yli, oq-sariq Shom savdogarlari, boshiga g’utra(boshga o’raladigan mato parchasi) o’rab, dishdash(arab erkaklarining uzun ust kiyimi) kiygan olako’z damashqliklarni, uzun etakli, ko’ksi chok-chok naqshin pirohanli(Xuroson ust kiyimi) Mashhad tujJORlarini, kufiya(iroqliklarning bosh yopinchig‘i) yopingan Iraq savdogarlarini-yu Sindning narigi tarafidan kelgan qizil sallali, pataksoqol hindularni, ko’k sallali nasroniyarlari-yu boshiga sariq mato tashlab olgan yahudiylarni ko’rsa bo’lardi” (“Alisher Navoiy”, 8-bet)

Bunday solishtirmalarni juda ko‘p keltirishimiz mumkin. Ammo qolganini o’zingizga ishondik.

Shunisi ravshanki, har ikkala tarixiy asardan ham bugunning gapini topishimiz mumkin. Navoiy bejizga Badiuzzamoni tarixni o’rganishga da’vat etmagan. Bu da’vatlar bizga ham tegishli. Masalan, bu asarlarni mutolaa qilar ekanmiz, yuritilayotgan davlat siyosati, yuz bergen parokandalik sabablari bizni hushyorlikka chaqiradi, Navoiyning Badiuzzamonga (aslida, Husayn Boyqaroga) yuborgan maktubidagi mummolar ham ko’zimizni ochishga chorlaydi. Zero, Navoiy aytib o’tgan o’sha illatlar hozir ham davom etib kelmoqda. Navoiyning turkiy til uchun mardona kurashi yuragingizni achishtiradi, hozir ham bu muammo boshqa ko‘rinishda bo‘lsa-da ichimizda turqi sovuq bo‘riday kezib yuribdi. O’zbek tilimiz yana bir Navoiyga muhtoj. Davr har birimizdan Navoiy bo’lishni talab etmoqda. Ulug’bek Hamdam aytganidek: “Binoyidek bo’lish oson, eplay olsangiz Navoiydek bo’ling”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Isajon Sulton, “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021;
2. Xayriddin Sulton, “Maktub”; “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021, 508-bet;
3. “She’r – borliq va yo’qlik orasi”, Ulug’bek Hamdam, maqola, “Badiiy publitsistika”, to’plam, 2017;
4. Oybek, “Navoiy”, Yangi asr avlod-2019.